

הלכות נטילת ידיים

מבוארים על סדר השו"ע

בית מדרש מקוון ללימוד הלכה

itim-latora.org

הרב אליעזר טובי והרב ירון אליה

להערות: info@itim-latora.org

סימן קנח - דיני נטילת ידים לסעודה

הקדמה: בזמן שהיו נהוגים דיני טומאה וטהרה והכהנים היו אוכלים תרומה, תיקנו חכמים נטילת ידיים קודם אכילת תרומה, כדי שלא יבואו לטמא תרומה בנגיעתם, וכדי שיהיו הכהנים רגילים בתקנה זו, תקנו גם על כל איש ישראל שאסור לאכול פת (שרוב התרומה באה מן הדגן, שעושים ממנו פת) עד שיטול ידיו. ותקנה זו לא בטלה אף היום, כדי שכשיבנה המקדש במהרה בימינו - יהיו רגילים כל ישראל לאכול בטהרה. ויש אומרים שטעם התקנה לנטילת ידיים - משום נקיות וקדושה. וסמך לכך מהפוסק "והתקדשתם והייתם קדושים".

סעיף א: הבא לאכול פת שמברכים עליו המוציא צריך ליטול ידיו

כשיבא לאכול פת שמברכין עליו: המוציא, יטול ידיו ויקדים ליטול יד ימין תחילה, ואפילו איטר יד ינהג כן (מ"ב, ס"ד, ס"ק כ"ב) אפילו אינו יודע להם שום טומאה, ויברך קודם שינגב ידיו: על נטילת ידים.
אבל לפת שאין מברכין עליו המוציא, כגון לחמניות (פ"י סטורטיי בלע"ז) דקות, או פת הבאה בכסנין (פ"י פת עשויה עם צוקארו ושקדים ואגוזים), ואינו קובע סעודתו עליהם, אין צריך נטילת ידים והקובע סעודה על פת הבאה בכסנין (בסימן קס"ח יתבאר אי"ה, אופן קביעת סעודה על פהב"כ), צריך נטילת ידיים בברכה (מ"ב; כה"ח אות ז). ובילקו"י (סע"ו) כתב שעדיף שלא לברך על נטילת ידיים, והמברך יש לו על מה לסמוך.

אם שכח לברך עד אחר שניגב ידיו:

בא"ח (שמיני ז), **כה"ח** (אות פה) - יטמא את ידיו על ידי שיגע בבשרו במקומות המכוסים, ויטול שוב ידיו ויברך.

מ"ב (ס"ק מ"ד) - יכול בדיעבד לברך אף אחר שניגב ידיו משום שפעמים שאין ידיו נקיות ולא היה ראוי לברך קודם לא נדחת הברכה. ומ"מ לכתחילה יזהר לברך לפני הניגוב. [ובפסק"ת (אות כה) כתב בשם כמה פוסקים, שראוי באופן זה, ששכח לברך וכבר ניגב ידיו, לנהוג כפי שכתבו הבא"ח והכה"ח הנ"ל, ולטמא ידיו בנגיעה בבשרו].

ילקו"י (סע"י) - לא יגע במקומות המכוסים כדי להתחייב בברכה, משום חשש שגורם לברכה שאינה צריכה.

סעיף ב: האוכל פחות מכביצה לא יברך על נטילת ידים

יש מי שאומר שאם אינו אוכל אלא פחות מכביצה, למרות שלא שייכת טומאת אוכלים בשיעור זה יטול ידיו ולא יברך וכן הלכה. ושיעור זה הוא כביצה בלא קליפתה כיון שזה השיעור לטומאת אוכלין. (מ"ב סק"ט)

מהו השיעור לענין חיוב נטילה בברכה?

כה"ח ת. אור לציון חלק ב' י"א א - 13.5 דהם (וכתב האול"צ שהוא 43.2 גרם לפי הידוע שדרהם הוא 3.2 גרם אומנם דעת הגרע"י שדרהם הוא 3 גרם ולפי זה שיעורו כ- 40 גרם וכ"כ בהערות איש מצליח)

בא"ח שמיני אות א - י"ח דהם (שהוא 54 גרם או 57.6 גרם ע"פ השיטות לעיל)

שיעורי תורה גר"ח נאה חלק א עמוד קפו: 53.8 גרם.

סעיף ג: האוכל פחות מכזית יש מי שאומר שאין צריך נטילה

אם אוכל פחות מכזית, יש מי שאומר שאין צריך נטילה וי"א שצריך נטילה, ולכתחילה נכון להחמיר לדבריהם (מ"ב, סק"י).

סעיף ד: דבר שטיבולו במשקה שלא נתגב צריך נטילה בלא ברכה

אם אוכל דבר שטיבולו באחד משבעה משקין שסימנם: י"ד שח"ט ד"ם (דהיינו: יין, דבש, שמן זית, חלב, טל, דם, מים) ולא נתגב, ואפילו אין ידיו נוגעות (במשקה, גזרה שמה יגע) במקום המשקה, צריך נטילה בלא ברכה.

הגה: ואפי' אינו מטבל רק ראש הירק או הפרי, אפי"ה יטול בלא ברכה (בי"י).

◀ וגם בזמנינו כתבו הפוסקים [מ"ב סק"כ (ובהגהה); כה"ח סק"כ; בא"ח תזריע, אות יז], **שלא לסמוך על המקלים** שסוברים שבזמן הזה אפשר להקל בנטילה זו, ולהחמיר ליטול ידיים לדבר שטיבולו במשקה, **אפילו כשאוכל פחות מכוזית.**

הטובל פת הבאה בכיסנין (ביסקויט וכדומה) בתה או קפה:

אם מקפיד שלא לגעת במשקה, ורק אוחז בקצה אחד וטובל את הקצה השני - יש להקל שלא ליטול ידיו לצורך כך. [בא"ח תזריע, יט; כה"ח (אות ט); ילקו"י (סעי'ח); פסק"ת (אות י, וע"ע באות יח)]. ובטעם הדבר, עיי' בפוסקים הנ"ל ובילקו"י (הערה יג), שכיוון שיש מקילים "במשקה מבושל שאינו נחשב משקה, ויש מיקלים באופן שאינו נוגע במשקה - אין להחמיר ב' חומרות. [ובפסק"ת הקל משום שמדמה לדבר שרגילים לאוכלו בכף (עיי' מ"ב ס"ק כ"ו)].

ועיין בברכת ה' לגר"מ לוי (ח"ג פרק י' סעיף ט) שכתב להחמיר בזה, והאריך להוכיח שהמקילים בדבר מבושל לא דיברו על קפה שהוא בוודאי נחשב משקה, אלא דיברו על מים שהתבשלו בתבשיל. ולכן לדעתו חייב בנטילה אף שהמשקה מבושל ואינו נוגע בידי במשקה.

סעיף ה: הנוטל ידיו לפירות הרי זה מגסי הרוח

הנוטל ידיו לפירות, הרי זה מגסי הרוח.
הגה: ודוקא שנטל בתורת חיוב, אבל אם נוטל משום נקיות, שלא היו ידיו נקיות, מותר (הגהת סמ"ק) ועיין בכה"ח (אות נא; גג) שאין לברך בידיים מטונפות, וכמה שכתב בשם הזוהר הקדוש בחומרת הענין.
ובשר צלי, יש מי שנראה מדבריו אף על פי שמוהל טופח עליו, דינו כפירות;
ותבשיל מִחֻטִּים, והם נגובים, דינו כפירות שאין צריך נטילה לאכילתן, אם אין עליהם משקה טופח על מנת להטפוח.

סעיף ו: השותה אין צריך ליטול ידיו

השותה א"צ ליטול אפי' ידו אחת כי לא תקנו נטילה לשתייה, כיוון שאין דרך לגעת במשקים כשותה אותם (מ"ב, ס"ק כ"ז). (וע"ל סי' ק"ע). אבל כשותה מים ביזו מן הנהר כתב הבא"ח (תזריע אות יט) אף על פי שהמיקל יש לו לסמוך מ"מ יש להזהר היכא דאפשר וליטול ידיו. וכ"כ בכה"ח (אות סא). **אמנם באות ס'** שם כתב 'זמימינו לא ראינו מי שנוהר בזה' **ובמ"ב** (שם) כתב להדיא להקל בזה.

סעיף ז: נטל ידיו שלא לצורך אכילת פת יחזור ליטול ידיו

נטל ידיו לדבר שטיבולו במשקה, ואח"כ רוצה לאכול לחם, יש מי שנראה מדבריו שאין אותה נטילה עולה לו, וא"צ לומר אם נטל ידיו שלא לאכול ואח"כ נמלך, ואכל. ולמעשה אם הסיח דעתו נוטל שוב בברכה. (מ"ב ס"ק ל"א; כה"ח סד)
הגה: ואם לא הסיח דעתו מלשמור ידיו, **יטול בלא ברכה (ד"ע)** משום שי"א שיוצא י"ח נט"י אף אם לא פִּינן לשם נטילה. ולכתחילה יש לכוון שנוטל ידיו לשם אכילה.
אם נגע באכילתו במקומות המטונפות בגופו, יחזור ויטול ידיו. (תשובת רשב"א סימן קצ"ב, וקצ"ג), ועיין לקמן סימן קס"ד וכפול לקמן, ושם נתבאר דצריך ג"כ לחזור ולברך (עיי"ש במ"ב ס"ק י"ג מתי מברך, ובכה"ח אות ט"ז כתב שלא יברך).

◀ כתב בבאור הלכה שאם **שהה כמה שעות**, אפילו אם ידוע לו שלא הסיח דעתו משמירת ידיו, צריך לחזור וליטול ידיו ולברך. ועיי' בפסק"ת (אות יט) שכתב שנהגו גדולים וצדיקים שידיהם תמיד היו שמורות בטהרה ובנקיות, לחכך ראשם או לגעת במנעליהם לפני נטילת ידים, כדי שלא יהיה שום חשש בברכתם, וכך ראוי לנהוג בנידון דידן.

סעיף ח: מי שהיה במקום סכנה ואין לו מים פטור מנטילת ידים

מי שהיה במדבר או במקום סכנה אחר ואין לו מים, פטור מנטילת ידים ומ"מ יכרוך ידיו במפה. וכן חייב במים אחרונים. (כה"ח אות טט) אך הנמצא בדרך שאינה מקום סכנה אינו פטור אם מצויים בהמשך דרכו במרחק פרסה, או סביבותיו במרחק מיל כדלהלן (בסי' קסג סע"א).

עיינן בשו"ע הרב (סע' יד) דקמ"ל שאפילו אם אין סכנה בכך שימנע מלאכול, כגון שיכול לאכול מאכלים שאינם צריכים נטילה, רשאי לאכול בלא נטילה, כיוון שלא גזרו כלל על נטילת ידים במקום סכנה.

סעיף ט: צריך להזהר בנטילת ידים

צריך לזהר בנט"י, שכל המזלזל בנטילת ידים חייב נידוי, ובא לידי עניות, ונעקר מן העולם. עיינן בבן איש חי ריש פרשת שמיני, שהזהיר על נטילת ידים כראוי, ושיש לאדם להזהיר על כך את בני ביתו.

סעיף י: יטול ידיו בשפע אף על פי שמן הדין די ברביעית מים

אעפ"י ששיעורם ברביעית, (פירוש רביעיית הלוג, דהיינו שיעור ביצה וחצי שהם 86-81 סמ"ק), יוסיף ליטול בשפע, דאמר רב חסדא: אלא משאי מלא חפני מיא, ויהבו לי מלא חפני טיבותא אך לא יעשה על מנת לקבל פרס אלא לכבוד ה' יתברך (מ"ב). ויש שכתבו שכשעושה למעלה מחובתו יכול לכוין לקבל בזה שכר. (כה"ח אות פא)

סעיף יא: נהגו שלא לברך עד אחר נטילה

מברך קודם נטילה כך הוא מעיקר הדין, אך אין נוהגים כן וכדלקמן. שכל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן; ונהגו שלא לברך עד אחר נטילה, משום דפעמים שאין ידיו נקיות, ומפני כך מברכין עליהם אחר ששפשף ידיו, שכבר ידיו נקיות קודם שיטול עליהם מים שניים אמנם המנהג המקובל בכל עדות ישראל הוא כמש"כ הרמ"א. הגה: גם יכול לברך עליהם קודם נגוב, שגם הנגוב מן המצוה, ומקרי עובר לעשייתן וכן מנהג העולם (הגהות אשרי פ"ק); ואם שכח לברך עד אחר נגוב, מברך אח"כ ויש אומרים שאין לברך אחר הניגוב (ועיינן לעיל בסעיף א' במה שכתבנו בזה הלכה למעשה).

ראוי לציין שאע"פ שלפי דברי השו"ע כאן ולהלן סעיף יג משמע שיותר נכון לברך לפני הנטילה, כתבו הפוסקים שמנהג ישראל אינו כן, אלא כמו שכתב הרמ"א שמסמיכים הברכה לניגוב. וכן יש לנהוג למעשה. [עיינן יבי"א (ח"ח, סי' כ', בהערה הראשונה); כה"ח (אות פג, פח) שכן יש לנהוג גם ע"פ האר"י ז"ל; אול"צ (ח"ב, י"ח, הערה ג')]

ובטעם המנהג יש לבאר שפעמים לא חזי לברכה קודם הנטילה ולא פלוג ומברכים אחר הנטילה. וכן להלן רבים החולקים על השו"ע בדין הנוטל רביעית, וממילא נותר חיוב הניגוב ונמצא שהברכה קודם הניגוב היא עובר לעשייתן. וגם אם יש להשיב, אין אחר המנהג כלום וכדברי כל הפוסקים.

סעיף יב: ינגב ידיו היטב קודם שיבצע

וינגבם היטב קודם שיבצע, שהאוכל בלי נגוב ידים כאילו אוכל לחם טמא (עיינן בסעיף הבא).

סעיף יג: המטביל ידיו יכול לאכול בלי ניגוב

המטביל ידיו, יכול לאכול בלא נגוב משום שבמטביל אין מים טמאים על ידיו, ולכן אין חשש שיטמאו ידיו, וה"ה לנוטל שהי ידיו בבת אחת ושופך עליהם רביעית מים בב"א שגם באופן זה אין כאן מים טמאים, שדין רביעית כמו טבילה (ע"י שו"ע, קס"ב, סע"ד). וכתב המ"ב שהרבה אחרונים חולקים על מרן בזה, ולדעתם צריך ניגוב אף בשופך רביעית בב"א, דטעם הניגוב אינו משום טומאה אלא משום מיאוס. ובכה"ח (אות פח) כתב שכן הוא מנהג העולם להחמיר לנגב ואפילו אם טבל ידיו. או שנטל ידיו אחת ושפך עליה רביעית וכן שפך על חברתה.